

Dr. Slavoj Žižek

NASILJE, KULTURA IN GLOBALNI KAPITALIZEM

Kaj lahko filozofija stori danes, kaj lahko pove splošni javnosti, ki jo preganjajo ekološki problemi, problemi rasizma, verskih konfliktov itd.? Njena naloga ni podati odgovore, ampak pokazati, da je lahko sam način, kako gledamo na problem, del problema, da naša percepcija problema slednjega mistificira, namesto da bi nam omogočala njegovo rešitev. Ne obstajajo samo napačni odgovori, so tudi napačna vprašanja.

Vzemimo rasizem. Najprej nam mora pasti v oči tendenca, da v rasističnih izbruhih avtomatično vidimo problem kulturne netolerance – nestrpnosti do drugih ras, religij, kultur, seksualnih praks in načinov življenja. To nikakor ni samoumevno: če si bežno ogledamo govore Martina Luthra Kinga, ključne figure ameriškega anti-rasističnega boja, ugotovimo, da nikoli ne spregovori o toleranci. Zanj gre za problem neenakosti, eksploatacije in nepravilnosti, in zdravilo, ki ga predlaga ni toleranca, ampak emancipatorni politični boj. Reči, da črnci od belcev zahtevajo več tolerance, bi bilo zanj smešno in ponižujoče – zahtevali so zakonsko in ekonomsko enakost in pravičnost.

Zakaj torej danes na rasizem gledamo kot na problem nestrpnosti? Takojšen odgovor najdemo v osnovni potezi liberalne multikulturalistične ideologije: v “kulturalizaciji politike”. Politične razlike – razlike, pogojene s politično neenakostjo ali ekonomsko eksploatacijo – so naturalizirane in nevtralizirane v “kulturne” razlike, torej v neke danosti, v nekaj, česar ni moč premostiti, nekaj, kar je mogoče samo “tolerirati”. Vzrok te kulturalizacije je umik, neuspeh neposrednih političnih rešitev kot so Država blaginje ali razni socialistični projekti. Toleranca je njihov post-politični nadomestek.

Samuel Huntington je predlagal najuspešnejšo formulo te “kulturalizacije politike”, ko je poglavitni vir današnjih konfliktov umestil v “trk civilizacij”, kar nas mika označiti za Huntingtonovo bolezen našega časa. Kot se je izrazil Huntington: “železno zaveso ideologije” je po koncu hladne vojne nadomestila “žametna zavesa kulture”. Huntingtonova mračna vizija “trka civilizacij” se utegne zdeti natančno nasprotje svetlega obeta konca zgodovine v podobi globalne liberalne demokracije, ki ga je razvil Francis Fukuyama. Se kaj bolj razlikuje od njegove psevdo-heglovske ideje o “koncu zgodovine” – ultimativna formula najboljšega možnega družbenega reda je bila najdena v kapitalistični liberalni demokraciji, tako da sedaj ni več prostora za noben nadaljnji konceptualni napredek; tu so le še empirične ovire, ki jih je treba premagati – kot pa Huntingtonov “trk civilizacij” kot poglavitni politični boj 21. stoletja? Toda vseeno mislim, da *“trk civilizacij” JE politika na koncu zgodovine.*

Česa ta liberalna kulturalizacija politike ne uspe uvideti? Na pretežno sovražnih reakcijah na najnovejšo knjigo Naomi Klein je nekaj presenetljivega: so mnogo bolj nasilne, kot pa bi pričakovali – celo benevolentni Levičarski liberalci, ki simpatizirajo z določenimi njenimi analizami, obžalujejo, da “ji kričavi govor mračni um”. Kleinova je s svojo osrednjo tezo očitno zadela na zelo občutljivo mesto: “Zgodovina sodobnega svobodnega trga je bila napisana v šokih. Do nekaterih najzloglasnejših kršitev človekovih pravic v zadnjih petintridesetih letih, v katerih se je navadno videlo sadistična dejanja anti-demokratskih režimov, je dejansko prišlo bodisi z izrecnim namenom teroriziranja javnosti ali pa z namenom dejavnega ustvarjanja pogojev za izvedbo radikalnih reform, namenjenih vpeljavi svobodnega trga.”

Kleinova tezo razvije skozi serijo konkretnih analiz, med katerimi osrednje mesto zaseda analiza iraške vojne: napad ZDA na Irak je bil oprt na idejo, da je državo, sledeč vojaški strategiji "*shock and awe*", mogoče organizirati v paradiz svobodne trgovine – država in ljudje bodo tako zelo travmatizirani, da ne bodo zmogli prav nobenega odpora. Toda, medtem ko je mogoče trditi, da je ta kapitalizem katastrofe svoj najčistejši udarec zadal prav v Iraku, pa se vseeno sprašujem, ali ni posplošitev tega primera nemara vendarle prehitra in preveč enostranska, nekakšna zrcalna podoba pozicije Milтона Friedmana in drugih tržnih fundamentalistov. Kleinova spregleda dobrodejne učinke trga, ne vidi (ali noče videti), da je tržno gospodarstvo, če je kombinirana z demokratičnimi institucijami, dobro izobrazbo in socialnim skrbstvom itd., lahko prava pot; nič čudnega torej, da ne predlaga nobene alternative.

Toda ta kritika, kljub svoji navidezni prepričljivosti, zgreši poanto, samo občutljivo točko njene analize: UTOPIČNO jedro neoliberalne ekonomije. Medtem ko liberalizem samega sebe predstavlja kot utelešenje anti-utopije in današnji neoliberalizem kot znamenje nove dobe človeštva, ki se je odreklo utopičnim projektom, ki so krivi za totalitarne grozote 20. stoletja, pa sedaj postaja vse bolj jasno, da so bila čas prave utopije clintonovska devetdeseta s svojim prepričanjem, da smo dosegli "konec zgodovine" (Fukuyama), da je človeštvo končno našlo formulo optimalne družbeno-ekonomske ureditve. Izkušnje zadnjih desetletij jasno kažejo na to, da trg ni benigni mehanizem, ki deluje najbolje, če ga pustimo, da v miru opravlja svoje delo – potrebuje dobršno mero zunaj-tržnega nasilja, da bi bili zagotovljeni pogoji za njegovo delovanje. Ta nasilna narobna stran liberalne formule predstavlja vznemirjajoče sporočilo knjige Naomi Klein.

Tu je vzorčen primer Kitajske: analitiki ob soočenju z današnjo eksplozijo kapitalizma na Kitajskem pogosto sprašujejo, kdaj bo prišlo do uveljavitve politične demokracije kot "naravnega" političnega spremljevalca kapitalizma. A podrobnejša analiza hitro razprši to upanje: namesto da na dogajanje v današnji Kitajski gledamo kot na orientalsko-despotsko popačenje kapitalizma, je treba v njem videti ponovitev razvoja kapitalizma v sami Evropi. V zgodnji moderni večina evropskih držav še zdaleč ni bila demokratična – če so že bile demokratične (kot v primeru Nizozemske), potem le za liberalno elito, ne za delavce. Pogoji kapitalizma so bili ustvarjeni in vzdrževani z brutalno državno diktaturo, nadvse podobno današnji Kitajski kot državi, ki legalizira nasilne ekspropriacije navadnih ljudi, iz njih napravi proletarce in jih disciplinira v njihovo novo vlogo.

Na današnji Kitajski torej ni nič eksotičnega: tamkajšnje dogajanje zgolj ponavlja našo lastno pozabljeno preteklost. Kaj pa domislek nekaterih zahodnih liberalnih kritikov: koliko hitrejši bi bil kitajski razvoj, če bi ga kombinirali s politično demokracijo? Ralf Dahrendorf je pred nekaj leti v televizijskem intervjuju rastočo nezaupanje v demokracijo povezal z dejstvom, da pot k novi blaginji, ki sledi vsaki revolucionarni spremembi, vodi skozi "dolino solz": po padcu socializma ni mogoče neposredno preiti k preobilju uspešnega tržnega gospodarstva – zrušiti se je morala omejena, toda realna, socialistična blaginja in varnost, in ti prvi koraki so nujno boleči; in enako velja za Zahodno Evropo, kjer prehod od države blaginje k novi globalni ekonomiji vključuje boleče odrekanje, manjšo varnost, manj zajamčeno socialno skrbstvo. Po mnenju Dahrendorfa ta problem najbolje zgošča preprosto dejstvo, da ta boleč prehod skozi "dolino solz" traja dlje od povprečnega obdobja med (demokratičnimi) volitvami, tako da je skušnjava, odlašati s težavnimi spremembami v korist kratkoročnih volilnih ciljev, zelo velika. Implikacija te teze je jasna: mar ni eden od logičnih sklepov, ki ga je treba povleči iz odpora večine do

nujnih strukturnih sprememb v ekonomiji, ta, da bi oblast za desetletje ali več, četudi z nedemokratičnimi sredstvi, morala prevzeti razsvetljena elita, ki bi vpeljala nujne ukrepe in postavila temelje resnično stabilne demokracije? Fareed Zakaria v tem smislu poudarja, da se demokracija lahko "prime" le v ekonomsko razvitih državah: "prezgodnja demokratizacija" držav v razvoju vodi v populizem, ki se konča v ekonomski katastrofi in političnem despotizmu – nič čudnega, da so gospodarsko najuspešnejše države tretjega sveta (Tajvan, Južna Koreja, Čile) v celoti sprejele demokracijo šele po obdobju avtoritarne vladavine.

Ali ni to sklepanje najboljši argument za kitajsko pot h kapitalizmu v nasprotju z rusko? Rusija je po padcu komunizma speljala "šok terapijo" in se vrgla neposredno v demokracijo ter se podala na hitro pot h kapitalizmu – rezultat pa je bil gospodarski bankrot. Kitajci pa so naprotno sledili poti Čila in Južne Koreje ter se pri nadzorovanju socialnih izdatkov prehoda v kapitalizem poslužili neomejene avtoritarne državne oblasti, s čimer so se izognili kaosu. Skratka, nenavadna kombinacija kapitalizma in komunizma še zdaleč ne predstavlja absurdne anomalije, pač pa se je izkazala za blagoslov v preobledi (ali celo brez nje); Kitajska se ni tako naglo razvijala kljub avtoritarni komunistični vladavini, temveč prav zaradi nje.

Kaj pa če obljubljeni demokratični druga stopnja, ki sledi avtoritarni dolini solz, ne bo nikoli nastopila? Nemara je prav to tako vznemirjujoče na današnji Kitajski: namreč sum, da njen avtoritarni kapitalizem ni goli preostanek naše preteklosti, ponovitev procesa kapitalistične akumulacije, ki se je v Evropi odvijal med 16. in 18. stoletjem, temveč znamenje prihodnosti? Kaj pa če se bo "zlovešča kombinacija azijske knute in evropske borze" izkazala za ekonomsko učinkovitejšo od našega liberalnega kapitalizma? Kaj če kaže na to, da demokracija, kot jo razumemo mi, ni več pogoj in gonilo gospodarskega razvoja, ampak njegova prepreka?

Kaj nas torej zares ločuje od Kitajcev? Navade, običaji. Kaj so navade? Vsak pravni red ali vsak red eksplicitne normativnosti se mora opreti na kompleksno mrežo neformalnih pravil, ki nam narekuje, kako naj se vedemo do eksplicitnih norm: kako naj jih apliciramo; v kolikšni meri jih moramo jemati dobesedno; in kako in kdaj jih lahko neupoštevamo ali smo k temu celo spodbujani. Ta neformalna pravila so domena navade. Poznavanje navad kake družbe pomeni poznavanje meta-pravil aplikacije njenih eksplicitnih norm: kdaj jih uporabiti ali jih ne uporabiti; kdaj jih kršiti; kdaj zavrniti ponujeno izbiro; kdaj smo dejansko primorani kaj storiti, a se moramo pri tem vesti, kakor da je to stvar naše svobodne izbire, kot v primeru potlača. Pomislimo na vse tiste vpljudne predloge, ki so tu zato, da jih zavrnemo: "navada" je, da jih zavrnemo, in vsakdo, ki jih sprejme, zagreši vulgarno napako. Enako velja za mnoge politične situacije, v katerih je ponujena neka izbira *pod pogojem, da pravilno izberemo*: iz gole formalnosti smo opozorjeni na to, da lahko stvar zavrnemo – toda od nas se pričakuje, da to možnost zavrnemo in entuzijastično rečemo "da". Za mnoge seksualne prepovedi drži prav nasprotno: eksplicitni "ne" dejansko deluje kot implicitna zapoved, da nadaljujemo, a na diskreten način!

Najelementarnejši nivo navad tvorijo tako imenovane "prazne geste", ponudbe, ki so tam zato, da bi bile zavrnjene. Delavci na Japonskem imajo vsako leto pravico do štiridesetdnevnih počitnic. Toda od njih se pričakuje, da te pravice ne polno koristijo: implicitni dogovor je, da se ne koristi več kot polovico tega časa. Zamislimo si bolj vsakdanjo situacijo. Potem ko iz krute tekme s svojim najbližjim prijateljem za napredovanje v službi izidem kot zmagovalec, se od mene pričakuje, da ponudim svoj umik, tako da bo napredoval on. Od njega pa se pričakuje, da zavrne moj predlog. Na ta način lahko nemara ohraniva svoje prijateljstvo.

Spomnimo se še paradoksnosti postopka opravičevanja: če nekoga prizadanem s svojo kruto opazko, se od mene pričakuje, da se mu iskreno opravičim, od njega pa se pričakuje, da bo dejal "Hvala, to cenim, a nisi me užalil, vedel sem, da nisi tako mislil, tako da mi v resnici nisi dolžan nobenega opravičila!" Poanta je seveda ta, da je treba kljub temu, da opravičilo konec koncev ni bilo potrebno, iti skozi celoten proces opravičevanja: "nisi mi dolžan nobenega opravičila" je moč reči šele potem, ko dejansko ponudim opravičilo, tako da iz procesa, četudi se v njem formalno "nič ne zgodi" in se opravičilo izkaže za nepotrebno, vseeno izide nek dobiček. Tu smo priča simbolni menjavi v čisti obliki: gesti, ki je tu zato, da bi bila zavrnjena. Magija simbolne menjave je v tem, da iz tega pakta solidarnosti kljub temu, da sva na koncu na istem kot na začetku, za oba izide neka pridobitev.

Navade so torej natanko snov, iz katere sestojijo naše identitete. V njih udejanjamo in s tem definiramo tisto, kar dejansko smo kot družbena bitja, pogosto v nasprotju z našo lastno percepcijo samih sebe. Prav njihova transparentnost navade dela za medij družbenega nasilja. Spomnimo se številnih primerov pedofilije, ki so pretresli katoliško Cerkev. Ko njeni predstavniki vztrajajo, da so ti primeri, kljub temu, da so obžalovanja vredni, interni problem Cerkve, in ko kažejo zadržanost pri sodelovanju s policijo v njenih preiskavah, imajo po svoje prav. Pedofilija katoliških duhovnikov ni nekaj, kar zadeva le osebe, ki so iz kontingentnih razlogov, ki se nanašajo na zasebno preteklost, ki nima zveze s Cerkvijo kot institucijo, pač izbrali poklic duhovnika. Gre za fenomen, ki zadeva katoliško Cerkev kot tako, ki je vpisan v samo delovanje Cerkve kot družbeno-simbolne institucije. Ne zadeva "zasebnega" nezavednega posameznikov, ampak "nezavedno" institucije same: ne gre za nekaj, do česar pride zato, ker se mora Institucija, da bi sploh preživela, prilagoditi patološkim realnostim libidinalnega življenja, pač pa za nekaj, kar sama institucija potrebuje, da bi se lahko reproducirala. Zlahka si predstavljamo "heteroseksualnega" (ne pedofilnega) duhovnika, ki se po letih služenja zaplete v pedofilijo, ker ga v to zvabi sama logika institucije. Takšno *institucionalno Nezavedno* označuje obsceno utajeno hrbtno stran, ki – natanko kot utajena – ohranja javno institucijo. V vojski to hrbtno stran tvorijo obsceni seksualizirani rituali šikaniranja, ki ohranjajo solidarnost skupine.

Ta paradoks institucionalnega Nezavednega je lepo podan v naslovu nedavnega poročila o Kitajski: "Na Kitajskem je skrivnost celo to, kaj je skrivnost." Mnogi nevšečni intelektualci, ki poročajo o političnem zatiranju, ekoloških katastrofah, podeželski revščini itd. (na primer o Kitajki, ki je svojemu možu, ki živi v tujini, poslala izseke iz lokalnega kitajskega časopisa), so dobili po več let zapora za izdajstvo državne skrivnosti, tudi če sploh niso vedeli, da so storili kaj narobe. Trik je bil seveda v tem, da so "mnogi zakoni in regulacije, ki tvorijo režim državne skrivnosti, tudi sami tajni, tako da posamezniki težko vedo, kako in kdaj jih kršijo." Ta tajnost same prepovedi služi dvema različnima namenoma, ki ju ne smemo pomešati. Njena splošno priznana vloga je v univerzalizaciji krivde in strahu: če ne veš, kaj je prepovedano, ne moreš vedeti niti tega, kdaj kršiš prepoved, kar te vedno dela za potencialno krivega. (Potemtakem ni nič čudnega, da ima tudi statut Opus dei napol tajni status, saj obstoji le v latinščini in ni na razpolago niti večini njegovih članov.)

Stvari so tu seveda bolj natančne: z izjemo vrhunca stalinističnih čist, ko je bil dejansko vsakdo lahko spoznan za krivega, ljudje *vedo*, kdaj počnejo nekaj, kar bo vznejevoljilo tiste na oblasti. Funkcija prepovedi prepovedi potemtakem ni zbujanje "iracionalnega" strahu, pač pa potencialnim disidentom (ki mislijo, da lahko za svojo kritično dejavnost ostanejo nekaznovani, ker pač ne kršijo nobenega zakona, ampak počnejo zgolj tisto, kar jim garantira zakon – svoboda tiska itd.) dati vedeti, da bodo,

če bodo preveč vznemirjali tiste na oblasti, kaznovani po volji oblasti: "Ne izzivajte nas, z vami lahko storimo, kar se nam zahoče, tu vas ne ščitijo nobeni zakoni!" V bivši Jugoslaviji se je bilo pri pregonu pisateljev in novinarjev vselej mogoče sklicevati na zloglasni člen 133 kazenskega zakonika, ki je kriminaliziral vsako pisanje, ki je napačno prikazovalo dosežke socialistične revolucije ali pa bi s svojim načinom obravnave političnih, socialnih ali drugih tem *utegnilo zbuditi napetost in nelagodje v javnosti*. Ta zadnja kategorija očitno ni le neskončno plastična, pač pa tudi pripravno samo-nanašajoča: mar ni že samo dejstvo, da te oblast obtožuje, enako dejstvu, da si "zbudil napetost in nelagodje v javnosti"? Spomnim se, da sem v tistih letih vprašal nekega slovenskega politika, kako upravičuje ta zakon. Nasmehnil se je, mi pomežiknil in dejal: "No, moramo imeti neko orodje, s katerim po svoji volji discipliniramo tiste, ki nas spravljajo ob živce, ne da bi nas morala ob tem skrbeti pravna natančnost!"

Toda obstoji še ena funkcija prepovedi prepovedi, ki ni nič manj ključna: funkcija *ohranjanja videza* (in vsi vemo, kako zelo bistven je bil videz v stalinizmu: stalinistični režim je vsakič, ko je nastopila grožnja, da bo spodkopan videz, reagiral popolnoma panično). Zato ta prepoved prepovedi še daleč ni omejena na komunistične režime: operativna je tudi v današnjem "permisivnem" kapitalizmu. "Postmoderni" šef vztraja, da ni gospodar, temveč le koordinator skupnih kreativnih naporov, prvi med enakimi; med nami naj ne bo nobenih formalnosti, nazivamo naj ga z njegovim vzdevkom, z nami deli obsceni vic ..., a ob vsem tem *ostaja naš gospodar*. Razmerja gospostva v takšni družbeni vezi delujejo skozi njihovo zanikanje: da bi bila operativna, jih je treba ignorirati. Nismo samo zavezani pokornosti našim gospodarjem, ampak smo hkrati zavezani temu, da se vedemo, kakor da smo svobodni in enaki, kakor da tu ni nobenega gospostva – kar zadevo seveda dela za toliko bolj ponižujočo. V takšni situaciji je, paradokсно, prvo dejanje osvoboditve zahteva gospodarju, naj se vede kot gospodar: treba je zavrniti lažno kolegialnost gospodarja in vztrajati, da nas obravnava s hladno distanco, kot gospodar. Spomnim se, kako sem med služenjem vojaškega roka zavrnil prijazno ponudbo poveljujočega, da pustiva ob strani formalnosti v najini komunikaciji, kar je pri njem izvalo besen izbruh ... Enako velja za patriarhalno gospostvo na ženskami: v modernih družbah to gospostvo kot tako ni več priznано – zato je ena izmed subverzivnih taktik ženskega odpora ta, da se posmehljivo vedejo kot podrejene ...

Medtem ko se vsako družbeno tkivo opira na določene izključitve in prepovedi, pa ne smemo pozabiti, da je ta logika izključitve vselej podvojena: ni izključen/potlačen le podrejeni Drugi (homoseksualci, ne-bele rase ...); sama moč izključitve in potlačitve je oprta na svojo lastno izključeno/potlačeno "obsceno" vsebino (izvajanje oblasti, na primer, ki se legitimizira kot legalna, tolerantna, krščanska ..., se opira na serijo javno utajenih obscenih ritualov nasilnega poniževanja podrejenih). Splošneje rečeno: tu imamo opravka z nečim, kar nas mika imenovati ideološka praksa dezidentifikacije.

Film *They Live* (1988) Johna Carpenterja ponuja odličen zgled tega razcepa in resnično lekcijo iz kritike ideologije. John Nada – špansko za "nič" –, brezdomni delavec iz Los Angelesa, naključno naleti na škatlo, polno sončnih očal. Ko si ena izmed njih nato nadane, opazi, da je na reklamnem panoju sedaj izpisana samo beseda "UBOGAJ", medtem ko neki drugi pano spodbuja gledalca k temu, da se "POROČI IN REPRUDUCIRA". Na bankovcu vidi napis "TO JE TVOJ BOG". Skozi ta kritično-ideološka očala tako neposredno vidimo Označevalca-Gospodarja pod verigo vednosti – naučimo se videti diktaturo ZNOTRAJ demokracije. Ta prizor, kljub svoji naivnosti, vendarle uprizarja resnico našega vsakdana. Oglejte si naslovnice našega

dnevnega časopisja: vsak naslov, čeprav in še posebej takrat, ko poskuša zgolj informirati, je implicitna zapoved. Ko morate izbrati med liberalno demokracijo in fundamentalizmom, ne gre zgolj za to, da je en termin očitno preferiran – pomembnejše je to, da je prava zapoved ta, da v tem vidimo dejansko alternativo in spregledamo vsako tretjo možnost.

Obstoji pa še nadaljnja poteza, ki dela ta prizor z “ideološko-kritičnimi očali” za sodobnega: v njem je ideološka zapoved skrita, tako da jo je moč neposredno videti samo skozi očala. Takšen odnos med vidnim in nevidnim je prevladujoč v sodobni “potrošniški” družbi, v kateri mi, subjekti, nismo več interpelirani v prid neki veliki ideološki identiteti, ampak neposredno kot subjekti ugodij, tako da je implicirana ideološka identiteta nevidna. Tako deluje diskurz Univerze: njegova resnica, zapoved Gospodarja, je skrita pod črto vednosti. To razmerje je v tradicionalnem diskurzu Gospodarja, kjer smo neposredno interpelirani, (skorajda simetrično) obrnjeno: eksplicitni tekst se na nas naslavlja kot na privrženca veliki Stvari, medtem ko implicitno sporočilo, ki je podano med vrsticami, zadeva obsceni presežni užitek, s katerim smo podkupljeni, kolikor se podvržemo Stvari: postani dobri Fašist ... in lahko boš kradel Židom, jih pretepal in linčal; postani katoliški duhovniki, služi Bogu ... in za desert se lahko poigraš z dečkom; primerno se poroči ... in dovoljena ti bo občasna diskretna afera. Lahko pa si zamislimo nasprotna ideološka očala, ki bi razkrila to implicitno obsceno sporočilo: zamislite si volilni plakat nacionalistično-populistične stranke, ki vas nagovarja, da se v slučaju nevarnosti žrtvujete za svojo državo, ko pa si nadanete očala, vidite profit, ki ga od tega dobite, dobiček od vašega žrtvovanja – kot del vaše patriotske dolžnosti, vam je dovoljeno poniževati tujce itd. Ali pa si zamislite plakat v majhnem rasističnem južno-ameriškem mestecu, kjer deluje Ku Klux Klan, ki vas poziva, da ste dobri kristjan in da branite Zahodno civilizacijo, toda ko si nadanete očala, vam plakat pravi, da vam je dovoljeno posiljevati črnke, linčati črnce ... Toda delovanje teh ideoloških očal si je moč predstavljati še na en način: kadar vidimo prizor stradajočih otrok v Afriki, pospremljen s pozivom, da nekaj napravimo in jim pomagamo, bi se dejansko sporočilo, ki je vidno skozi očala, glasilo nekako takole: “Ne mislite, ne politizirajte, pozabite na resnične vzroke njihove revščine, samo delujte, prispevajte denar, da vam ne bo treba misliti!”

To je zopet tisto obsceno podzemlje, nezavedni teren navad, ki se tako zelo upira spremembam. Zato je motto vsake radikalne revolucije enak citatu iz Vergila, ki ga je Freud izbral za epigraf svoje *Interpretacije sanj: Acheronta movebo* – premaknil bom podzemlje! Drznem si premakniti podzemlje neizrečenih opor naših vsakdanjih življenj!

Prav na tem ozadju je treba brati dogodke kot je “Odlok številka pet”, zakon, ki je stopil v veljavo 1. septembra 2007 in ki ureja postopke, ki zadevajo reinkarnacijo živečih Bud v tibetanskem budizmu. Zahodni liberalni mediji so povsem pričakovano prišli na svoj račun, ko je kitajski državni urad za religiozne zadeve sprejel ta zakon in ga označil za “pomemben korak k institucionalizaciji upravljanja z reinkarnacijo”. Zakon stipulira postopke, po katerih lahko pride do reinkarnacije – na kratko rečeno, budističnim menihom prepoveduje reinkarnacijo brez dovoljenja vlade: na proces reinkarnacije ne more vplivati nihče zunaj meja Kitajske, za dovoljenje lahko zaprosijo samo samostani na Kitajskem.

Praden pa se besni znesemo nad kitajskim komunističnim totalitarizmom, ki zdaj hoče imeti nadzor celo nad življenjem državljanov po njihovi smrti, ne smemo pozabiti, da ta ukrep vsekakor ni tuj zgodnji evropski moderni zgodovini. Augsburški verski mir iz leta 1555, prvi korak k Vestfalskemu miru iz leta 1648, s katerim se je

končala tridesetletna vojna, je proglasil, da je vladarjeva religija uradna religija regije ali države (*cuius regio, eius religio*, "čigar dežela, tega vera"). V Nemčiji so tako katoliki posledično sprejeli strpnost do luterancev; toda ko je prišel na oblast novi vladar, ki je pripadal drugi veri, so morale velike skupine ljudi sprejeti drugo vero. Prvi veliki institucionalni korak k religiozni toleranci v sodobni Evropi pa tako vključuje paradoks, ki je enak kitajskemu "Odloku številka pet": tvoje religiozno prepričanje, ki je stvar tvojega najbolj duhovnega izkustva, je zdaj odvisen od muh tvojega posvetnega vladarja.

Kitajska vlada regulira nekaj, kar ne samo tolerira, ampak celo podpira. Njena skrb ni religija, ampak družbena "harmonija" – politična razsežnost religije. Kitajski funkcionarji z namenom brzdanja ekscesov družbenega razkroja, ki ga je povzročila kapitalistična eksplozija, zdaj slavijo religije in tradicionalne ideologije, ki ohranjajo družbeno stabilnost, od budizma do konfucijanstva, tj. prav tiste ideologije, ki so bile tarče Kulturne revolucije. Aprila 2006 je Ye Xiaowen, najvišji kitajski funkcionar za religiozne zadeve, za kitajsko tiskovno agencijo Xinhua povedal, da je "religija ena izmed pomembnejših sil, iz katerih Kitajska črpa svojo moč", budizem pa je izpostavil zaradi njegove "edinstvene vloge pri promoviranju harmonične družbe", kar je uradno formula za kombiniranje ekonomske ekspanzije s socialnim razvojem in skrbstvom; Kitajska je še isti teden gostila Svetovni budistični forum.

Stava te zakonodaje, ki zadeva reinkarnacijo, je postala jasna, ko so Kitajci v boju med kitajskimi oblastmi in dalai lamo delovali kot protestniki starih tibetanskih običajev zoper modernizacijo. Novembra 2007 je dalai lama v odgovor na novo kitajsko zakonodajo napovedal, da njegov naslednik po vsej verjetnosti ne bo izbran po kriteriju reinkarnacije, ampak z modernejšimi demokratičnimi sredstvi: njegovega naslednika naj bi izbralo neke vrste reprezentativno religiozno telo, podobno vatikanskemu konklave. Tokrat je bila kitajska vlada tista, ki se je odzvala z zagovorom reinkarnacije kot načina izbire in dalai lamo obtožila, da je iz političnih interesov opustil stare tibetanske tradicije ...

Vloga religije kot sile stabilnosti zoper kapitalistično dinamiko je tako uradno sankcionirana – tisto, kar moti kitajske oblasti, ko gre za sekte kot je Falun Gong, je zgolj njihova neodvisnost od državne kontrole. V tem smislu je problem tibetanskega budizma v dejstvu, ki ga prepogosto pozabljamo: tradicionalna struktura oblasti Tibeta, na čelu z Dalai Lamo, je teokracija. Dalai Lama združuje religiozno in posvetno oblast – ko torej govorimo o reinkarnaciji Dalai Lame, govorimo o načinu izbire državnega voditelja. Nadvse nenavadno je poslušati tiste, ki se pritožujejo nad kitajskim nedemokratičnim pritiskom na Tibet, kako jih skrbijo pravice Dalai Lame – nedemokratično izvoljenega vodje *par excellence*.¹

Kitajci so v zadnjih nekaj letih spremenili svojo strategijo v Tibetu: bolj kot na golo vojaško nasilje, se sedaj opirajo na etnično in ekonomsko kolonizacijo, pri čemer Lhaso naglo spreminjajo v kitajsko različico kapitalističnega divjega zahoda, kjer se bari s karaokami prepletajo z disneyevskimi "tematskimi budističnimi parki", namenjenimi zahodnim turistom. Skratka, medijske podobe brutalnih kitajskih vojakov in policajev, ki terorizirajo budistične menihe, prikrivajo neko dosti bolj učinkovito družbenoekonomsko transformacijo v ameriškem stilu: Tibetanci bodo čez desetletje ali dve zreducirani na status ameriških domorodcev v ZDA. Zdi se, da so kitajski komunisti končno ujeli lekcijo: kaj so zatiralna moč tajne službe, taborišča in Rdeča garda, ki uničuje starodavne spomenike, v primerjavi z močjo nebrzdanega

¹ Čeravno lahko zatrdimo, da je reinkarnacija praksa žreba, naključja, kar dejansko je demokratični način, ki je bil splošno rabljen v stari Grčiji.

kapitalizma, ki spodkopava vse tradicionalne družbene odnose? Končno jim je prišlo prav branje Marxovega *Komunističnega manifesta*:

“Vsi trdni, zarjaveli odnosi s priveskom starih častitljivih idej in nazorov razpadajo, vsi novi zakoni ostare, še preden lahko okostene; vse, kar je stanovsko in stalno, izpuhteva, vse sveto se oskrunja in ljudje so končno prisiljeni gledati s treznimi očmi na svoj življenski položaj in svoje medsebojne odnose.”

Morda se nam kitajski zakoni, ki zadevajo reinkarnacijo, ne zdijo tako nezaslišani zaradi tega, ker se upirajo naši senzibilnosti, ampak ker odkrito izdajajo skrivnost pečeti vseh nas. Ali Kitajci ne počnejo tistega, kar počnejo vse “civilizirane” vlade: spoštljivo tolerirajo tisto, česar ne jemljemo povsem resno, in poskušajo z zakonskimi odloki brzdati politične posledice?

Toda na tem je še nekaj več. Vse preveč lahko se je namreč posmehovati ideji ateistične oblasti, ki regulira (in s tem priznava) nekaj, kar v njenih očeh ne obstaja. Toda ali v to verjamemo MI? Ko so pred nekaj leti talibanske sile v Afganistanu uničile stare budistične kipe pri Bamiyanu, se ni nihče izmed nas, dobrohotnih zahodnih opazovalcev zgražal nad tem grozodejstvom in verjel v božanstvo Bude. Zgroženi smo bili predvsem zato, ker talibani niso pokazali primerne spoštovanja do “kulturne dediščine” njihove lastne države in celotnega človeštva. Namesto da bi preprosto spoštovali starodavno kulturo, kot vsi kulturni ljudje, so resnično verjeli v svojo lastno religijo in zato niso pokazali nobene rahločutnosti do kulturne vrednosti spomenikov drugih religij. Paradoks je v tem, da so bili kipi Bude za talibane dosti večji avtentični spiritualni izziv in protisila kot pa za liberalne zahodnjake.

V tem je stava današnjega sklicevanja na “kulturo”, stava “kulture”, ki vznikata kot osrednja kategorija življenskega sveta. Danes z ozirom na religijo, na primer, več ne “zares verjamemo”, ampak zgolj sledimo (nekaterim) religioznim ritualom in običajem kot del spoštovanja “življenskega stila” skupnosti, ki ji pripadamo (neverujoči Židi, ki “iz spoštovanja do tradicije” sledijo standardom židovske veroizpovedi itd.). “V to v resnici ne verjamem, je samo del moje kulture” se dejansko kaže kot prevladujoča oblika utajenega/delegiranega verovanja našega časa. Kaj je kulturni življenski stil, če ne dejstvo, da decembra v vsaki hiši in celo v javnih prostorih stoji božično drevo, pa čeprav ne verjamemo v Božička? Morda “ne-fundamentalistični” pojem “kulture” v razliki do “resnične” religije, umetnosti itd., v svojem jedru označuje polje utajenih/neosebni verovanj – “kultura” označuje vse tiste reči, ki jih prakticiramo, brez da bi v njih resnično verjeli, brez da bi “jih jemali resno”. Ali ni to obenem tudi razlog, zakaj znanost ni del tega pojma kulture – je vse preveč realna? In ali ne ravno zaradi tega zavračamo fundamentalistične vernike kot “barbare”, kot anti-kulturne, kot grožnjo kulturi – drznejo si *vzeti zares* svoja prepričanja? Danes ultimativno grožnjo kulturi vidimo v tistih, ki svojo kulturo živijo neposredno, v tistih, ki jim do kulture manjka distanca.